

УДК 398(470.621) : 821.352.3

ББК 82.3(2=Адыг)

Ч 17

Чамоков Т.Н.

Доктор филологических наук, профессор кафедры русской филологии Адыгейского государственного университета, e-mail: miral406@mail.ru

**О совмещении языческих и христианских религиозных образов
и мотивов в древнеадыгских песнях-заклинаниях**
(Рецензирована)

Аннотация:

Известно, что в устном поэтическом творчестве адыгов большое место занимают жанровые модификации песни, в связи с чем ставится задача осветить вопросы, связанные с отражением в древнеадыгских песнях-заклинаниях языческих и христианских мотивов и образных средств. Данные, полученные в рамках исследования, основанные на изучении многочисленных отечественных источников и периодических изданий, охватывают архаический пласт народных песен, отражают проявившиеся в нем признаки языческого верования в условиях устоявшегося многобожия, дают характеристику трансформации христианских мотивов, также оказавших влияние на устную прозу и поэзию народа. Языческие и христианские мотивы и образные средства, как считает автор, оказали особо сильное влияние на формирование жанровых форм песни-заклинания. Методика анализа, опирающаяся на комплексный подход, совмещающий принципы историко-литературного и сравнительно-типологического методов исследования, помогает раскрыть художественные особенности отдельных фольклорных произведений и соотнести их с теоретическими проблемами устного народного творчества как феноменального эстетического явления. Уточняются истоки и характер художественных форм песен-заклинаний и расширяется, таким образом, представление о жанрах адыгского фольклора, что содействует определению национального своеобразия общеадыгского фольклора. Результаты анализа и авторские выводы могут быть использованы при исследовании теории и истории фольклора и литературы.

Ключевые слова:

Устно-поэтические языческие архетипы, синкретизм, трансформация христианских образов, совмещение традиционных и обретенных типов и мотивов, средневековый, культурно-исторический контекст, фетишизация креста.

Chamokov T.N.

Doctor of Philology, Professor of Department of the Russian Philology, the Adyghe State University, e-mail: miral406@mail.ru

**On combination of Pagan and Christian religious images
and motives in the ancient Adyghe songs incantations**

Abstract:

It is well known that in oral poetic creativity of Adyghe, genre modifications of a song figure prominently. In this paper we put the task to clarify the questions related to reflection

кыызэрэтеклыгээр... Адыгагээр, адыгээр фэшъхьафрэ лъэпкыыхэм ахэзымыгэкляуаклэхэу, кыызэрашлэжыкхэрэ шапхэ хьугьэ. Я ХУШ-рэ ллэшлэгьум адыгагээр шылэныгьэм ыльэныкьо пстэури кьэзгьэгьунэрэ системэу хьугьэ» [1: 87]. Мы лъэныкьор апэу кыыхэзгьэщи зэхэзыфыгьээр зэльашлэрэ кьэбэртэе шлэныгьэ-лэжьэу Нало Заур ары. Ащ итхыгьэу «У истоков песенного искусства адыгов» зыфилоу тхылыбэмэ кьадэхьагьээр мы ситхыгьэ лэубытыплэ шлагьэ шыхьугьэшъ, нахь кыыхэзгьэщы сшлоигьу [2: 7-108]...

Нэгьумэ Шорэ, Хъан-джэрые, Шэртэнэ Аскэрбий, Нало Заур, Азэмэтэ Мин-Кьутас атхыгьэхэм уащырехьы-лэ мыщ фэдэ зэфэхьысыжъ гупшысэ: тиэрэ игурыт ллэшлэгьухэм адыгэхэм зэхалхьэгьэ лорылуатэхэм, аусыгьэ орэдхэм чиристэн диным ифэмэ-бжымы хэпшыккыу кьатырихьагь; я Х-рэ – ХШ-рэ ллэшлэгьухэм мэджусый диным – тхьэбэ ялэным – есэгьэ адыгэ лъэпкыыхэм, анахьэу Хы Шлуцлэ лушъом шыпсэухэрэм, чиристэнхэм агьэльэплэрэ Христосрэ ащ илүмэт шыихьхэмрэ ацлэхэр ятхьэлъэу хагьахьэх, Тхьэшхом «илыккыохккэ» ахэр алытэхэу яорэдхэм, ялорылуатэхэ-махэр ащыщы мэхьух. Тхьабэ зилэ адыгэхэмккэ ащ фэдизэу кьин кыпымыккэу чиристэн тхьэльанэр тхьэлъэу-орэдхэм ащыщ хьуштыгьэх: Христос Аушэджккэ еджагьэх (урым гушылуэ «Аус-Гергым» техыгьэу); Марие Мерэмккэ еджагьэх, Илья – Елыккэ аштагь, ежъ адыгэхэм ашыштыгьэ пхьэ зетедзагьэу агьашлоштыгьэм зэрэфэдэм кыыхэккэу кьащым «джорккэ» еджагьэх. Ежъхэ ятхьэхэу Созэрыш, Псатхь, Тхьэгьэлыдж, Мэзытхь, Амыш, Ахын, Зеклотхь адыгэхэр сыдигьоккы афэшъыпкьагьэх, ахэр Тхьэшхом «илыккэ» хьалэмэтхэу, ренэу узэльэ-лүнхэ фаеу алытэщтыгьэ, ахэм афэгьэхьыгьэ тхьэлъэу-орэдхэр тыдэкли апэрагьэшъэу кьышалоштыгьэх. Ахэм ягьусэу ящылэныгьэ кьеккыурэ чиристэн шыихьхэ ацлэхэри яльэу хагьахьэщтыгь.

Кьытлылэсыжыгьэ ижыырэ

тхьэлъэу орэдым Аушэдж (Христос) илүмэтхэм ащыщэу Илья ыцлэ мыщ фэдэу тыщырехьыллэ:

О, Тхьэшхо, о Ель, ти Ерэтыкьу!

Тыкьу-мыкьур зилаш,

Зилашэ лыуккэ,

Шыблэр зыуан

Шыгьожьым ытхы утешккэ!

Ушыльэужы

Машлор кьыккэустхьуккы.

Уиодыджын макьэ

Бзэджэ-наджэхэр

Зэбгырегьэхьушъуты!

О, Ель, о, Ерэтыкьу!

Тыкьу-мыкьур зилаш,

Зилашэ лыуккэ,

Зэогьум либлыр еуккы.

Адыгэ кьэлуаккэ зилэ хьугьэ шыихьэу Илья ыцлэрэ Ерэтыкьоу Тхьэшхом илофтагьэу, узышломыккышты шыу бэла-хьым ыцлэрэ зэгьусэхэу орэдым зэрэхэ-тым гу лытэгьуаеп. Ерэтыкьэ Тхьэшхом иллыккы, ар шыу мэхьадж, бзаджэ зышлагьэр ащ лэклэкырэп, Елыр ащ ренэу игьус зэрызафэр кьыушыхьатэу. «О, Ель, о Ерэтыкьу» зыфилорэ сатырэу тло кьыккылотыккыжырэм а зэфэгьэ-зэгьусэныгьээр зэхьуегьашлэ, лупккэу кьыхегьэщы. Зэфэгьэдэнымрэ гипербо-лэмрэ кьэлоккэ амал шьхьалэу мы орэ-дым шыпхырыштыгь. Мыр ижыырэ ады-гэ пшыналь тиэрэ игурыт ллэшлэгьухэм ащызэхалхьагьэу, ызыщыпэ кьытлылэ-сыжыгьэу. Мы орэдыжыыр нахь игьэ-ккытыгьэу зэрэщытыгьэм уегуцафэ, Ау-шэдж кьаным фэгьэхьыгьэ фэдэу ар ед-зыгьэ заулэ хьуштыгьэккэ енэгьуагьэ. Сы-дэу пшынын, лъэхьанхэм яорхэм ахэккэ-дагьэхэм а орэдхэри ащыщых...

Мерэм имафэу бэрэскэшхом тефэ-рэм тхьэлъэу ашыты, шьоум иккэщын фежьэщтыгьэх. Бжьалор кьаухьурэй-ти, алапэхэр зэрэлыгьэу «Шьоуккэщ орэ-дыр» зэклэми кьалоштыгь:

Бжьэпккы мафэм

Мэзгуащэ титцэрий,

Бжьэмэташъхьэм

Нэсэу шьоур кьытфыреи!

Зышэкуанэр шэконишгэу
Тхэм кытфеш!
Зышэкуанэр
Шэконишгэу,
Яшгэнэрэ
Шэкуанэм кьехьурэр
Зиусхьан Мерэм!

Орэдым иублапlэ Мэзгуашэ апэ ыцlэ кыизэрэриlорэм мэхьэнэ гьэнэфагьэ иl: Мэзытхьэу льякlышхо зилэм Мэзгуашэ ишхьэгьус, ицыхьэшlэгьу, иlэпыlэгьу. Мерэм (шыихьэу Мария) бжьэхэм абзэ ешlэш итlум ягьус, бжьахьохэм адэлэпыlэш мэфэ реным ягьус. Арэуштэу зэрэщытым бжьэхэри егьэрэхьатых, зыми пэрыохьу фэмыхьухэу шьоур клащы. «Мерэм имафэ» фабэу, ошlоу щытыщтыгь, клэлакlэхэмрэ пшьэшгьэжыехэмрэ шьоф кьэгьагьхэр бжьалом кьахьыщтыгь. Бжьахьом ахэр шьоукlэ ыхьакlэщтыгьэх. Шьоур зашхькlэ, клэлэцlыкlухэм шьоупсыр бжьалом ичэу шыхьагьэ тыраутхэзэ ордэ кьалощтыгь:

Зышэкуанэр
Шэконишгэу
Тхэм кытфеш!
Мерэм мафэр
Кьытфэрэшlу,
Кьытфэрэшlу!

А гуцыlэхэр кьызалуахэклэ шьоукlэщ тхьаматэм клэлэцlыкlухэм джыри шьоу кьаритыщтыгь. Ащ нэужым «Мерэм имафэ» уджхьураекlэ аухьыжыщтыгь. Кьызэралорэмкlэ, мэкьюогьу мазэм иапэрэ бэрэскэшхо а шьоу клэщ мафэр тырагьафэщтыгь, дунаир кьэзгьэкьэгьагьырэ Тхьэшхоу Мерэм цlыфхэм кьафэзгьакlorэм игуапэ агьэхьуным фэшl. Бжьэу кьэпчlыгьэхэр Тхьэшхом кьафигьэбэгьуагьэу альытэти бжьахьохэр зэдэлэхэзэ бжьэмэтакlэхэм шьоупс адаутхэти фэлазэхэу адагьахьэщтыгьэх. Ащ лыпытэу Мерэм иорэд кьалозэ клэлакlэхэм уджым падзэжыщтыгь. Сятэ янэшэу Бисльангьур Бирамэу бжьэхьуным хэшlыкl ин физилэгьэм кьызэриlожьыщтыгьэмкlэ, пшьэшгьэжыехэм а мафэм шаком нысхьапхэр ахашlыкlыти ядэжэ ахьыщтыгь,

тыгьэм фэгьээзгьэ шьхьангьупчьашьхьэм тырагьэуцоштыгь. Джэгунхэ зыхьукlэ нысхьапыр аштэти ордэ кьалощтыгь:

Удж, удж, удж маф,
Мыфэмыфыр кьытхэрэхь,
Кьытхэхьагьэр клэмыгьожь,
Кlэгьожьыгьэм кьегьээзжэ.
Кьэзгьээзжьэрэ ти Мерэм,
Удж, удж, шьудеудж!

Мы орэдымкlэ Мерэм зэращымыгьупшэрэр, кьэклощт гьэми ащ зэрежэхэрэр ахэм кьагьэлыагьощтыгь, кьафэшlунэу клэлэлуштыгьэх. Ордэу кьалорэр Мерэм зэхехэу гугьэщтыгьэх.

Дин дунэеплльыкlэхэу адыгьэхэм ялагьэхэр кьызэхифыхэзэ шlэныгьэлэжьэу Зэфэс айдамыр хигьэунэфыкlыгьагь: «Мерэм загьэмэфэклыщтыгьэ мафэми зэклэ кьэзэрэугьойгьэ цlыфхэр тхьэ зыфельэлүштыгьэхэр гьэбэжьу хьунэу, псэуныгьэ яlэнэу ары. Мерэм мафэр зыгьэмэфэклыщтыгьэхэм клэлэ-гьуалэхэр кьабэклыщтыгьэх. Ахэр тхьэлэлу ужым зэрэугьойхэти, ордэхэр кьаломэ зэрэгьэчэфхэзэ унагьохэр кьакlухьэщтыгьэх ыкlи зарагьэхьакlэщтыгьэ. Джы кьызнэсыгьэм цlыфэу гупсэфыплэ зыгьотыгьэр «Мерэм икушгьэ ифагьэкlэ» альытэ. Ащ нэмыкlэу мафээмэ ацlэхэми ахэбгьотэщт Мерэм мафэри: бэрэскэшхор анахь мэфэ огьулэу альытэ. lорылуатэхэм бэрэ уапэ кьащифэу кьыхэклы Мерэмым Мерисэклэ еджэхэу. А Мерисэр ыпшьэкlэ зигугьу кьэтшlыгьэ lофыгьуабэхэм анэмыкlэу бжьэхэм, бжьэхьун lофхэм ялэшхьэтетыгьэу ары зэралорэр. Мерисэм бжьэхэм абзэ кьыгурыlощтыгьэу lорылуатэм бэрэ игугьу кьешlы. Мерисэ Мелисс ыlоу грекхэм тхьэу ялагьэм еупхьымэ пшlоигьоу уешlы» [3: 444].

Щэрджэс шlэныгьэлэжьэу Мыжей Михаил ары бжьэхэм ятхьэу Мерэм фэгьэхьыгьэ орэдыр апэу зытхьыжыгьагьэр. Ащ мырэуштыгь кьыхигьэщыгьагь: «Чристен диным кьыздихьа Тхьэанэ (Тхьэанэ) Марие (Хьисэ пегьымбарым и анэм) и льяужш; адыгэм и диным кьызэрэхэщымкlэ, Мерэм и lэмышlэ ильщ мэкь-

умэщыр, бжьэхьуныр, бэвыр, нэгъошц1 хьугьуэф1ыгьуэхэр, узыншагьэр, насыпыр. Чристен тхьэгуашэм и лъэужьу зэрэщытым (иц1эр зэрызэщхьым нэмыщ1у) щыхьэт техьуэхэм ящыщ ар Тхьэшхуэм и анэу зэрыжалэр» [4: 211].

Мы тхылтым кьыдэхьагь кьэбэртэе чиристэнхэм Мерэм фэгьэхьыгьэ оредэу джы кьызнэсыгьэми кьалорэр. Ахэр чылысым мак1охэшъ, унэ кьопипл1ыр кьак1ухьэээ тхьэлъэлу оредыр кьало:

Мерэм нэхум и бгьэр дыщэщ,
Мерэм кьанмэ и бгьэр дыщэщ
Ар уи дыщэ джабэм дыкьыщ1энбэрэ
Уэр дыкьыщ1энбэрэклэ шьхьащэ пхудош1,
Уэр дыкьыщ1энбэрэклэ шьхьащэ пхудош1 [5: 213].

Иисусэу адыгэхэр Аушэдджк1э (Хьисэк1э) эджэхэрэ пегьымбарым зэрянэр кьыхагьэщэу кьэбэртэе чиристэнхэр тхьэ зэрелъэлухэрэм мы оредыр ишыхьат.

Хы Ш1уц1э 1ушъом щыпсэурэ адыгэ лъэпкьхэм мэджусый диныр нахьыбэрэ ахэлыгьэу зэрэщытыгьэр ш1эныгьэлэжьхэм кьыхагьэщы. Мыщ пыдзагьэу кьэлогьэн фае хылушъо шапсыгьэхэм чиристэн диныр нахь апкьырыхьагьэу зэрэщытыгьэр. Яорэдыжьхэмрэ ялорылуатэхэмрэ ар кьаушыхьаты. Кьащыр ятхьэлъэлухэм ахэм ашагьэфедэу апэ рагьажьэ, «тхьэилопщыхэр» – шэуджэнхэр ялагьэх, ахэм алорэмк1э кьурмэнхэр аш1ыщтыгьэх. Тиэрэ ыпэк1э гьогу зэхэк1хэм кьушьхьэ дэк1ып1эхэм кьопипл1 зилэ мыжьосынхэр – джорэхэр – шапсыгьэхэр кьызтек1ыгьэхэ зиххэм агьэуцуштыгьэх. А чиристэн кьащым ехьыщыр джорэм ыкьуапэхэмк1э кьыгьэлъагьоштыгь ч1ыр, псыр (хыр), ор (ошъогур), кьушьхьэр (мэзыр). Нахь ыужылок1э джорэр адрэ адыгэ лъэпкьхэми – керкетхэми, джэндэрхэми, клахэхэми, бэслынэйхэми – агьэфедэу фежьэ, оредхэри фызэхалъхьах. Шьофрыс адыгэхэм пэсэрэ кьосэгьу гьогужьым тырагьэуцоштыгьэ «джорэм» кьыгьэлъагьоштыгь лъэныкьуипл1ыр: кьыблэр, темырыр, кьохьап1эр, кьок1ып1эр.

Ау щытми шапсыгьэ лъэныкьом гушц1эу «джорэр» нахь цагьэфедэу, нахь кьахэнагьэу щытыгь. Бзэ ш1эныгьэлэжьэу Мэрэтыкьо Кьасимэ кьызэритхьыжыщтыгьэмк1э, «джорэм» кьытек1ыгьэ ч1ып1ац1эхэр шапсыгьэ шьолъырым джыри илэх: Джорэчъыгь (тхьэлъэлуп1э мэзым хэт), джорэкьотх (чылагьоу Агуе рек1ок1ырэ кьушьхьэтх), Джорэкьопс (псыхьо кьочь ц1ык1ум ыц1), Джорэ тхьэлъэлуп1 (Джорэ мэзым щыщ гьэхьун).

Пхьэм хэш1ык1ыгьэ «джорэр» (кьащыр) агьэуцути язырызыгьоу ц1ыфхэр маш1ом елэщтыгьэх ык1и мы оредыр кьалоштыгьэ:

Ое-ра-ера-ера-о-рай!
Джорэр тик1эгьэжьонэу
Маш1оми телъэба,
Ое-ра-ера-ера-о-рай!
Лъэрэтемытэу кьытфэсыба
Ерэтыкьоу Джор–Джор!
Тишэнджыхэр тфимыщыжьхэу
Тилэжьыгьэ тфэгьэбагьу,
О, Ерэтыкьоу Джор–Джор!
Ое-ра-ера-ера-о-рай!..

Мыщ кьегьэлъагьо пэсэрэ адыгэхэм джорэм (кьащым) к1оч1э хьалэмэт хэлъэу зэралъытэщтыгьэр, ялэжьыгьэ бэгьоным пае тхьэ елъэлухэ зыхьук1э ар зэрагьэфедэщтыгьэр. Мэджусый диныри чиристэн диным щыщ кьащыри ахэм зэдагьэфедэщтыгь; гьаблэм, узхэм защаухьумэным фэш1 кьащыр ахэм агьэфедэщтыгь.

Синкретизмэм ишьолъыр щыщ ижьырэ оредыжьхэр тхьэлъэлу псалъэу щытыгьэх, ц1ыфэу кьэзылохэрэр кьыдэуджыхэу нахьыбэрэмк1э. Ащ кьыхэк1эу ахэр нэмык1ыбзэк1э зэбдзэк1ынхэр кьин дэд, адекватнэ мэхьани шьуашэу ялэми лъэшэу фыкьоныгьэ афэхьу. Зэльаш1эрэ кьэбэртэе ш1эныгьэлэжьэу Гут1э Адамэ мырэушц1эу етхы: «При переводе адыгского фольклорного текста мы часто сталкиваемся с ситуацией, когда адекватный перевод с соблюдением особенностей языкового мышления и тем более ритма художественных тропов оказывается невозможен. В этом случае важным и необходи-

мым дополнением к переводу может быть развернутый комментарий... Грамотный, адекватный научно-фольклористический перевод, с одной стороны, обеспечивает актуализацию языковых (фразеологических, идиоматических) особенностей, с другой – аналитическое толкование концепта, образа, мотива, сюжета. Это осо-

бенно актуально для современных культурологических поисков национального «образа в себе», выявления специфики национального мышления и психологии» [6: 90-91]. Гут1э Адам зыфилорэм демыгъэштэн плъэк1ынэп, кы1этыгъэр зигъо хъугъэ 1офышху. Ащ изэхэфын 1офш1эгъэ шъхъафи епэсыгъэу сеплгы.

Примечания:

1. Бгажноков Б. Адыгский этикет в системе современного школьного обучения // Псалъ = Слово. Майкоп, 2012. № 9 (12). С. 83-96.
2. Налоев З.М. Этюды по истории культуры адыгов. Нальчик: Эльбрус, 2009. 653 с.
3. Религиозные верования адыгов: хрестоматия исследований. Для средних и высших учеб. заведений / сост. А.Х. Зафесов. Майкоп: Изд-во АГУ, 2001. 638 с.
4. Мижаев М.И., Паштова М.М. Энциклопедия адыгской (черкесской мифологии (Боги, герои, культы, представления). Майкоп, 2012. 408 с.
5. Там же.
6. Готов А.М. К проблеме перевода адыгского фольклорного текста // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер. Филологии и искусствоведения. Майкоп, 2012. Вып. 2 (99). С. 87-92.

References:

1. Bgazhnokov B. Adyghe etiquette in the system of modern schooling // The Word. Maikop, 2012. No. 9 (12). P. 83-96.
2. Naloev Z.M. Sketches on the history of Adyghe culture. Nalchik: Elbrus, 2009. 653 pp.
3. Religious beliefs of Adyghes: a reader on studies. For secondary and higher schools / comp. by A.Kh. Zafesov. Maikop: ASU publishing house, 2001. 638 pp.
4. Mizhaev M.I., Pashtova M.M. Encyclopedia of Adyghe (Circassian) mythology (gods, heroes, cults, concepts). Maikop, 2012. 408 pp.
5. Ibid.
6. Gutov A.M. On the problem of translation of Adyghe folklore text // Bulletin of Adyghe State University. Ser. Philology and the Arts., 2012. Iss. 2 (99). P. 87-92.